

Skordističke ratničke sahrane sa kremacijom

U ovom radu je analizirana grupa od sto skordističkih ratničkih grobova (uključujući i razorene grobove, kao i nalaze čiji kontekst nije u potpunosti poznat). Lokaliteta na kojima su se nalazili grobovi pripadaju grupi nekropola i pojedinačnih grobova i datuju se u period od IV veka p. n. e. do I veka n. e. Cilj istraživanja bio je analiza grobnog ritusa i, posebno, pojave namerno oštećivanog oružja koja je konstantovana u većini grobova sa kremacijom. Prisustvo i uloga oštećenog oružja u grobovima sagledani su kroz prizmu pretpostavke da su telo ratnika i njegovo oružje u poistovećivani grobnom ritusu. Shodno tome razmotreni su mogući sociološki, istorijski i kulturološki efekti na grobni ritus.

Uvod

Skordisci su živeli na teritoriji Podunavlja i Posavine u III veku pre nove ere, a kasnije na teritoriji koja se prostirala od istočne Slavonije na zapadu do doline Timoka na istoku, uključujući područja Vojvodine i Pomoravlja (slika 1) (Jovanović 1984: 41). U istorijskim izvorima Skordisci su često predstavljani kao „ratničko pleme” ili „horde i gomile lutajućih ratnika” (Papazoglu 2007: 209; Jovanović 1984: 41). Strabon Skordiske spominje kao mešavinu Kelta i ilirskih, tračkih i dačkih elemenata (Todorović 1968: 12).

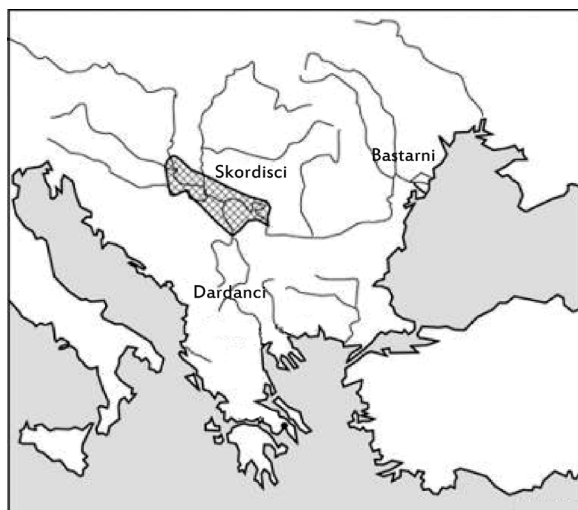
Pitanje skordističkih ratničkih grobova je i ranije razmatrano (Ercegović, 1961; Jacanović 1988; Sladić 1988; Todorović 1973-1974). Za razliku od ranijih radova, čiji je pristup, u najvećoj meri, bio deskriptivan, u ovom radu su način sahranjivanja i grobni prilozima (posebno oštećeno oružje) interpretirani kao mogući činioci u formiranju statusa i identiteta skordističkih ratnika. Dakle, cilj rada bio je, ne samo analiza načina sahranjivanja i grobnih priloga u skordističkim ratničkim grobovima sa kremacijom, već i interpretacija tih nalaza u odnosu na kategorije statusa i identiteta.

*Milana Kostić (1992),
Zrenjanin, Sarajevska 12,
učenica 3. razreda
Zrenjaninske gimnazije*

MENTORI:

*MA Marko Janković,
Filozofski fakultet
Univerziteta u Beogradu*

*Uroš Matić, apsolvent na
Filozofskom fakultetu
Univerziteta u Beogradu*

Slika 1.
Područje koje su naseljavali Skordisci

Figure 1.
The area which Scordisci inhabited

Pitanja kojima se ovaj rad bavi odnose se na samu pojavu namerno oštećivanog oružja u grobovima ratnika, zatim na prisustvo ovakvog oružja u grobovima u kojima nije bilo ostataka pokojnika (kenotafi), kao i prisustvo oštećenog oruda u grobovima. Radni problem bio je nedostatak podataka dobijenih antropološkim analizama skeleta.

Materijal i metode

Podaci o materijalu koji je analiziran u radu prikupljeni su iz literature. Sedamdeset pojedinačnih skordističkih ratničkih grobova o kojima u literaturi postoje podaci o kontekstu nalaza i grobnim priložima korišćeni su za analizu grobnog ritusa. Analiza grobnog ritusa je obuhvatala analizu podataka o načinu sahranjivanja, grobnoj jami, rasporedu grobnih priloga i ostataka pokojnika.

Osim ovih, analizirano je trideset grupa nalaza koji u literaturi nisu interpretirani kao zatvorene grobne celine, već kao razoreni grobovi ili im je kontekst nepoznat. Podaci o ovakvim grobovima korišćeni su za analizu zastupljenosti različitih tipova priloga.

Lokaliteti sa kojih su analizirani skordistički ratnički grobovi pripadaju grupi nekropola (sedam lokaliteta) i pojedinačnih grobova (sedamnaest lokaliteta). Poslednjoj grupi pripadaju razoreni grobovi i grobovi kojima nije poznat kontekst nalaza (dvadeset lokaliteta).

Opis materijala

Analizirani nalazi obuhvataju period od prve polovine polovine IV veka p. n. e. do početka I veka n. e. Najstarije nalaze predstavljaju jedan ili dva groba na lokalitetu Sremski Karlovci (Majnarić-Pandžić 1970: 46),

dok se najmlađi grobovi nalaze na Karaburmi i datuju se u period s početka I veka n. e., tačnije, u period nakon 15. godine (Todorović 1972: 95).

Najveći broj grobova potiče iz II veka p. n. e. U nešto manjoj meri zastupljeni su grobovi iz I veka p. n. e., dok su grobovi iz III veka p. n. e. ređi.

Način sahranjivanja

Sahranjivanje kod Skordiska se izvodilo na dva načina – inhumiranjem i kremiranjem pokojnika. Oba načina sahranjivanja prisutna su u celom analiziranom periodu, s tim što grobovi sa kremacijom preovlađuju u kasnijim periodima (Todorović 1972: 42).

Kod grobova sa kremacijom može se prepoznati nekoliko varijanti grobnog ritusa.

Prvom tipu pripadaju grobovi sa urnama. Urne su pronađene u 13-16 grobova, od kojih su u osam nađeni i kremirani ostaci pokojnika. Grobovi sa urnama datuju se u II i I vek p. n. e. Unutar ove grupe postojala su dva specifična slučaja. U jednom grobu (Karaburma, grob broj 26) ostaci pokojnika su nađeni pored urne, dok su se grobni prilozi nalazili oko urne, pomešani sa garom i pepelom (Todorović 1972: 18). U drugom slučaju, u grobu 172 na Karaburmi ostaci pokojnika su bili delimično smešteni u urni, a delimično razbacani van nje (1972: 37).

Drugom tipu sahranjivanja sa kremacijom pripadaju grobovi bez urni, koji su i brojniji. Česti su grobovi bez urni koji su sadržali ostatke pokojnika, ali ne i urne niti druge keramičke priloge.

U okviru grupe grobova bez urni ostaci pokojnika su se nalazili:

- u kompleksu grobnih priloga, a van keramičkih posuda (5 grobova),
- razasuti po grobnoj jami, dok su se oko posude nalazili metalni predmeti (3 groba),
- u jami između keramičke posude i metalnih predmeta (1 grob).

Sledeća podela može se načiniti prema načinu i mestu deponovanja kremiranih ostataka pokojnika.

Jednu grupu čine grobovi u kojima su kremirani ostaci bili pomešani sa prilozima. Ta je pojava češća, ostaci su na ovaj način tretirani u dvanaest grobova. To su grobovi na Karaburmi – 10, 12, 13, 20, 70, 71, 94, 97, 105, 222 (Todorović 1972: 13-25) i na Rospi Ćupriji – 22 (Todorović 1956: 27) i 39 (Todorović 1967: 194). Ostaci su bili mešani sa metalnim prilozima – oružjem, oruđem i nakitom. Grobovi u kojima su kremirani ostaci bili pomešani sa prilozima potiču iz dva hronološka perioda: 280-85. p. n. e. (mlađa faza) i 85 p. n. e. - 15 n. e. (Todorović 1972: 83).

U drugu grupu spadaju grobovi u kojima su ostaci razbacani po grobnoj jami. Grobovi ovog tipa imaju raznoliko datovanje, najstariji se datuje

u stariju fazu perioda od 280-85. p. n. e., a najmlađi u period od 15. godine n. e.

Posebnu grupu mogu činiti tri groba u kojima su mačevi uokvirivali ostale grobne priloge, koji su pronađeni na Karaburmi, u grobu 71 (Todorović 1972: 28) i dva groba na lokalitetu Brestovik (Popović 1944: 51-57). U grobu br. 71 na Karaburmi su umbo, pojas, koplje i ostaci pokojnika bili delimično uokvireni savijenim mačem (Todorović 1972: 28). Na Brestoviku su se spaljene kosti nalazile na kružnoj površini uokvirene savijenim mačem u koricama i nekim predmetom, verovatno lancem za mač. Među spaljenim kostima nalazile su se dve fibule i gvozdeni delovi štita. Ovoj celini pripadalo je i koplje koje je gornjim delom izlazilo iz okvira kruga i u blizini čijeg vrha je nađena fragmentovana posuda. Nedaleko odatle otkrivena je grupa sa oružjem, zatim nekoliko posuda od kojih su se tri nalazile jedna u drugoj, a nekoliko metara dalje, jedan veći sud.

Ovi grobovi se datuju u srednji laten, tj. 280-85. p. n. e., mlada faza, (grob br. 71 na Karaburmi), kraj III ili prve decenije II v. p. n. e. (grob 1 na Brestoviku), i period od kraja II do kraja I p. n. e. (grob br. 2 na Brestoviku) (Popović 1994: 51-57).

Kenotafi

Posebnu grupu čine grobovi u kojima nisu nađeni ostaci pokojnika. Ovakvih grobova, tzv. kenotafa, u analiziranoj grupi ima jedanaest. Datuju se, u najvećem broju, u mlađu fazu perioda 280-85. p. n. e., u nešto manjem broju u I vek p. n. e., a samo jedan se datuje u stariju fazu perioda 280-85. p. n. e.

U kenotafima je najčešće prilagano oružje i oruđe, a u manjoj meri nakit i posuđe. U četiri kenotafa nalazile su se urne.

Ratnička oprema

Ratničku opremu nađenu u grobovima činili su mačevi i kanije, koplja, umba, bojni noževi i pojasi za nošenje oružja. Najzastupljenije oružje u grobovima je koplje koje se nalazilo u gotovo svim analiziranim grobovima (preko 80%). U grobovima u kojima se nije nalazilo koplje, najčešće su se nalazili samo bojni noževi, zatim samo mačevi ili, ređe, oba tipa oružja istovremeno. Sledeći po zastupljenosti su mačevi (40%), a potom bojni noževi (35%).

U uobičajeno naoružanje skordističkog ratnika spada i štit (Božić 1984: 77). Umbo štita se najčešće nalazio u grobovima u kojima su takođe priloženi mač i koplje (40%), samo koplje (20%) ili samo mač (20%). Umbo nije prilagan bez ofanzivnog oružja. Pored umba, u tri groba su pronađene ivice štita (Karaburma 29, 62, 92) (Todorović 1972:

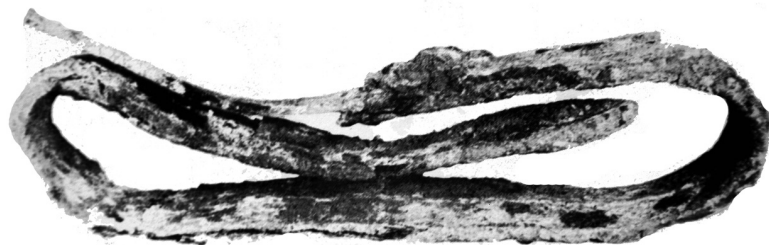
18), a u dva hvataljke štita (Gardoš, Zemun i Zvonimirovo LT11) (Ercegović 1961: 126, Dizdar 2004: 46).

U konjaničkom grobu na lokalitetu Batina pronađen je jedini primerak šlema koji se datuje u II vek p. n. e., a pored njega su priloženi mač, koplje, pojas i umbo, a osim oružja, nema drugih tipova priloga (Vinski-Gasparini, 1959: 281).

Oštećeno oružje

Najuočljivija razlika među grobovima sa inhumacijom i kremacijom je prisustvo oštećenog oružja u grobovima sa kremiranim pokojnicima. Oružje je bilo oštećivano na nekoliko načina: savijanjem, spaljivanjem (oštećivanje vatrom) i (nešto ređe) odlamanjem vrhova.

Oštećivani su mačevi, koplja i noževi. Najčešće savijani artefakt je mač – više od polovine svih mačeva nađenih u ovim grobovima bilo je savijeno. U najvećem broju slučajeva (približno 80%), savijeni mačevi su imali i kaniju. U nekoliko slučajeva, mačevi su savijani nekoliko puta (dvojni grob, Ritopek), na tri dela (Bačko Gradište), na pet delova (Dunavac, Kostolac), ili su prelomljeni po sredini i presavijeni nadvoje (Gardoš, Zemun, Karaburma, grob 29) (Ercegović 1961: Koplja i noževi bili su savijeni u istom procentu (nešto manje od četvrtine). Takođe su odlamani vrhovi kopalja i mačeva. Ovaj vid oštećenja je prisutan na mačevima koji su imali oštre, a ne zaobljene vrhove. U grobu 222 (slika 2) na Karaburmi odlomljen vrh se nalazi u kaniji (Todorović 1972: 39).

Slika 2.
Savijeni gvozdeni mač
iz groba 222 sa
lokaliteta Karaburma
(1972: T LVI/4)

Figure 2.
Bent iron sword from
the grave 222 on
Karaburma site
(Todorović 1972:
T LVI/4)

Upravo mačevi predstavljaju tip oružja koji je najčešće savijan. Mogući razlog tome je uloga koju su oni imali u borbi. Mačevi su služili za blisku borbu, predstavljali su oružje od kog se ratnik za vreme borbe nije odvajao. Taj odnos između oružja i ratnika mogao bi biti predstavljen i u grobnom ritusu.

Grobovi sa oštećenim oružjem prevladaju u II i I v. p. n. e., dok su u ostalim periodima zastupljeni u sličnoj meri kao i oni u kojima oštećeno oružje nije bilo prilagano.

Ovakav vid oštećivanja u manjoj meri je primenjivan i na oruđa, odnosno alate. Najviše su savijani noževi i makaze, sporadično trozupci i verige, a uočen je i po jedan slučaj savijanja konjske orme i žarača. Jedna britva je prelomljena. U grobu 23 na Karaburmi je savijen trozubac, ali ne i dva koplja koja su se takođe nalazila u grobu. Slično tome, u grobu na lokalitetu Kumane, Veliko Gradište, nož je povijen, ali ne i dva priložena koplja (Sladić 1988: 19).

Prilozi u ratničkim grobovima

U skordističkim ratničkim grobovima bilo je priloženo oruđe (nalazilo se u 60% grobova), a takođe nakit i posuđe (po 40%).

Najčešći prilog koji spada u kategoriju oruđa su noževi i makaze. U svega nekoliko grobova nalazili su se brusevi, roštilji, trozupci, verige, viljuške, sekire, ekseri, mamuze i brijači. Pored toga, u analiziranoj grupi, postoji po jedan nalaz kose, igle, probojca, ključa, tobolca, žarača, čekića, kotlića, žvale, predice i okova, obrađene kosti, srpa, konjske orme i dleta.

Od nakita, najzastupljenije su fibule, zatim narukvice, dok je ređe prilagano prstenje i kopče. U analiziranoj grupi nalazio se mali broj primeraka ogrlica, perli, dugmadi, obruča, pojasa (od toga tri astragaloidna), oplate, kao i po jedan primerak grivne i torkvesa.

Materijali od kojih je izrađivano posuđe su keramika i bronza. Keramički predmeti su brojniji. To su, većinom, posuđe i zdele rađene na vitlu, sive ili (u manjoj meri) crvene boje. Pronađeno je tri primerka kantarosa i po jedan primerak amfore, testije i lonca. Bronzani nalazi su zastupljeni u vidu simpuluma (tri), patere, ukrasne ovalne ploče i posuda (šest).

Antropološki podaci

Značajni aspekti identiteta koji su mogli biti izraženi u posmrtnom ritualu su starost, pol i okolnosti smrti (Wason 1994: 68). Takvi podaci mogu se dobiti samo na osnovu antropoloških analiza, međutim, za većinu lokaliteta iz analizirane grupe nisu postojali dostupni podaci o antropološkim analizama u literaturi. Jedini lokaliteti iz analizirane grupe sa kojih su poznati antropološki podaci su Zvonimirovo i Timenačka Greda, Donja Dolina. Nedostatak antropoloških podataka u velikoj meri ograničava dalju analizu statusa i identiteta pokojnika.

U trojnom grobu LT12 na lokalitetu Zvonimirovo, u severoistočnom delu grobne rake se nalazila hrpa spaljenih kostiju (muškarca i deteta starog najviše jednu godinu), dok su u jugoistočnom delu izdvojene kosti devojčice stare 12-13 godina (Dizdar 2004: 48-50). U grobu LT11 se nalaze

ostaci muškarca (starijeg od 40 godina) i deteta (8-14 godina), verovatno ženskog pola. Njihovi ostaci nisu bili razdvojeni, a prilozi manjih dimenzija su bili pomešani sa spaljenim kostima. Od ratničke opreme je priloženo jedno koplje, umbo i pojas. U ovom grobu su nađene i kosti svinje (2004: 47). Na lokalitetu Timenačka Greda, Donja Dolina nalazio se dvojni pokop deteta i odrasle osobe (Žeravica 1976: 50).

Interpretacija

S obzirom na to da materijalna kultura ne predstavlja direktan odraz ljudskog ponašanja (Hodder i Hutson 2003: 2), ne može se pretpostaviti generalna, opšta veza između grobnog ritusa i statusa i identiteta ratnika. Ipak, naznake statusa i identiteta mogu se pratiti u nekim specifičnim odnosima koji se javljaju unutar grobnog ritusa.

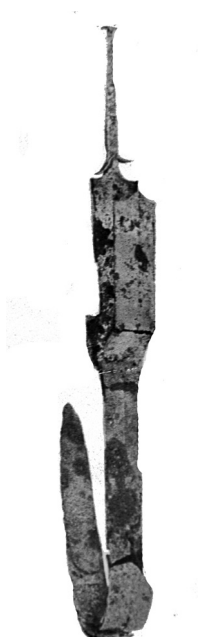
Praksa oštećivanja oružja može ukazivati na povezanost identiteta ratnika i grobnog ritusa. Oštećivanje oružja predstavlja jedinu uočljivu razliku između grobova sa inhumacijom i grobova sa kremacijom. Drugim rečima, modifikovanje oružja je pratilo promenu u tretmanu tela. čin oštećivanja oružja bio je nameran čin kojim je ukidana, odnosno, menjana funkcija oružju.

Da je oštećivanje oružja u grobovima sa kremacijom bio nameran čin najbolje može potvrditi podatak o odlamanju vrhova kopljima i mačevima. Vrhovi su odlamani samo mačevima srednjelatenske sheme koji su bili oštri, tj. samo onima čiji su vrhovi služili za ubadanje (nisu poznati primeri odlamanja vrhova kasnolatenskim mačevima, koji su imali zaobljene vrhove i nisu služili za ubadanje) (Božič 1984: 79-80). Niti koplja, niti mačevi kojima su odlomljeni vrhovi nisu više mogli služiti za ubadanje, te su gubili svoju prethodnu funkciju.

Osim toga, i podaci o prelamanju na više delova ili savijanju mačeva nekoliko puta mogu svedočiti o intencionalnosti oštećivanja oružja (slika 3). Mačevi koji su bili savijeni više puta ili prelomljeni, nisu više mogli služiti kao bojno oružje. Ofanzivno oružje je bilo oštećivano i vatrom, moguće i da je stavljano na lomaču na kojoj je pokojnik spaljivan (Dizdar 2004: 46).

Ukoliko bi se oružje i ratna oprema smatrali simbolima ratničkog identiteta, a grobni ritus ključnim područjem javnog performansa (Diaz-Andreu 2005: 36), nametnulo bi se pitanje – zbog čega su ratnicima modifikovani simboli njihovog pretpostavljenog statusa i identiteta?

Kada predmeti u individualnim sahranama postanu relativno standardizovani, oni ne daju više punu sliku osobe; oni su prisutni, ne da odlikaju individuin identitet u životu, već da konstruišu visokoformalizovan tip identiteta nakon smrti (Wason 1994: 90). Novi identitet u smrti, u slučaju skordističkih ratničkih grobova sa oštećenim oružjem, upravo bi

Slika 3.
Savijeni mač iz groba 26 sa lokaliteta
Karaburma (Todorović 1972: XLIX/3)

Figure 3.
Bent iron sword from the grave 26 on
Karaburma site (Todorović 1972: XLIX/3)

mogao da se zasniva na vezi između ratnika i njegovog oružja. Može se ići i dalje od tvrdnje o značaju ratničke opreme u samo-konceptualizaciji skordističkog ratnika koja dalje perpetuiru i u grobnoj praksi, može se reći da u ovom slučaju dolazi do identifikovanja ratnika sa njegovom ratnom opremom. Oni su bili sjedinjeni u životu, pa tako ostaju i u smrti. Ovoj pretpostavci ide u prilog podatak da je postojala praksa mešanja kremiranih ostataka pokojnika i metalnih predmeta. Zapravo, razbacivanje ostataka pokojnika po grobnoj jami je češće primenjivana praksa u odnosu na sahranjivanje u urnama. Ne samo mešanje ostataka pokojnika, već i uokvirivanje ostataka pokojnika i grobnih priloga savijenim mačem (Karaburma, grob 71, Brestovik) može potvrditi ovu interpretaciju. Prema Fuleru, regulacija granica tela je ključni indikator pri tumačenju da li je osoba smatrana jedinstvenom, nezavisnom, nedeljivom, ili je potrebno uzeti u obzir permeabilnost i deljivost (Fowler 2004: 57). S obzirom na to da u slučaju skordističkih ratničkih grobova upravo oštećeno oružje, tj. artefakti, preuzimaju ulogu granice (ali i dela tela), može se reći da telo ratnika nije smatrano nedeljivim, fiksnim i nezavisnim entitetom. Naprotiv, telo je u ovom slučaju smatrano fluidnim i permeabilnim, njegovi delovi nisu bili samo biološki ostaci, već i priloženi artefakti.

Drugim rečima, mešanje i uokvirivanje kremiranih ostataka modifikovanim oružjem, kao i sama praksa modifikovanja oružja, mogu se tumačiti kroz menjanje granica tela. Granice tela ne moraju biti fizičke (Butler 1993: 1). Dakle, može se pretpostaviti da je uzrok modifikovanju oružja koje je predstavljalo simbol identiteta ratnika za života, bilo davanje nove

simboličke uloge u smrti, tj. uzrok se može tražiti u težnji za poistovećivanjem tela ratnika i njegovog oružja.

Odnos oštećivanog oružja i ratnika u grobnom ritusu može se pratiti na dva nivoa. Na prvom, kako je već rečeno, oružje predstavlja deo tela (osobe). Granice tela su pomerene, a oružje je apsorbovano, inkorporirano u telo.

S druge strane, telo ratnika može se smatrati fraktalnim (Fowler 2004: 29). Fraktalni identitet (personhood) podrazumeva da karakteristike osobe imaju, kako šire celine poput zajednice, društva i kosmosa, tako i životinje, objekti i delovi tela (Fowler 2004). U slučaju skordističkih ratnika, „telo” je moglo biti predstavljeno u vidu fizičkog, biološkog tela ratnika, zatim oštećenih predmeta (o čemu će biti reči kasnije), ali i fizičkih ostataka i predmeta kao celine. Ljudi i predmeti učestvuju u istom „semantičkom univerzumu” i načiniti pravu distinkciju među njima nije moguće (Howell 1989: 422). Može se reći da su se artefakti i telo međusobno prožimali, ali i činili celinu.

Mogući problem u interpretaciji oštećenog oružja kao dela tela ratnika u skordisitčkim ratničkim grobovima predstavlja prilaganje ovakvog oružja u kenotafima, tj. u grobovima u kojima se nije nalazilo telo ratnika. Ipak, ovo pitanje je pre povezano sa problemom značenja samih kenotafa, nego što podrija interpretaciju o odnosu tela ratnika i njegovog oružja. Na isti način na koji bi se postavilo pitanje o prilaganju oštećenog oružja, iako se samo telo ne nalazi u grobu, moglo bi se postaviti pitanje zašto se, uopšte, predmeti prilažu u ovakvim grobovima, bez pokojnika i, pre svega, zašto se ovakvi grobovi uopšte i prave, ako njihova uloga nije odlaganje tela pokojnika. Drugim rečima, odsustvo fizičkih, materijalnih ostataka pokojnika ne mora da znači da oštećeno oružje nije imalo prethodno opisano značenje u ovim grobovima. Naprotiv, veliki udeo oštećenog oružja u kenotafima može značiti da je ono (oštećeno oružje) upravo preuzimalo ulogu tela, tj. simbolizovalo samog pokojnika čiji ostaci nisu bili ili nisu mogli biti priloženi.

Sledeći problem ovakvoj interpretaciji oštećenog oružja može predstavljati prilaganje oštećenog oruđa (alata) u grobovima. Najčešće su savijani i oštećivani noževi i makaze. Oruđe prilagano u grobovima moglo je predstavljati vlasništvo pokojnika. Kao takvo, ono je moglo simbolizovati i lični identitet pokojnika, a ne samo grupni (ratnički). Osim toga, priloženo oruđe, s obzirom na to da su bili prilagani uglavnom zanatski predmeti, moglo je simbolizovati i zanimanje pokojnika (Todorović 1972: 82). U tom slučaju, otvorilo bi se pitanje podele rada i odnosa u skordističkom društvu, koji nisu tema ovog rada.

Još jedan problem ovoj interpretaciji oštećenog oružja predstavlja sahrana deteta (verovatno ženskog pola) u ratničkom grobu, u kom je

priloženo oštećeno oružje. U grobu LT11 na lokalitetu Zvonimirovo su sahranjeni muškarac starosti četrdeset godina i dete (verovatno ženskog pola), starosti od osam do četrnaest godina. Ostaci deteta i „ratnika” bili su pomešani, a priloženo je savijeno koplje. Postavlja se pitanje, potvrdi čijeg identiteta služi oštećeno oružje, tj. može li se uopšte tvrditi da savijeno koplje vrši nama pretpostavljenu ulogu i u ovom slučaju?

Jedno od objašnjenja može biti preklapanje, spajanje identiteta odrasle osobe („ratnika”) i deteta. Kako se pojedinačni grobovi ne moraju nužno smatrati reprezentacijama jedne nedeljive individue (Fowler 2004: 42), tako se ni dvojni pokop ne mora označiti pokopom dve odvojene celine, dva odvojena tela. Moguće je da u ovom slučaju celinu, tj. „telo” predstavljaju i ratnik i dete, a potom i priloženi metalni predmeti.

S druge strane, možda je telo deteta prilagođavano već utvrđenom ratničkom grobnom ritusu, tj. dete je moglo biti sahranjeno sa ratnikom kako bi bili potvrđeni i materijalizovani odnosi dominacije i potčinjavanja. Ipak, čak i najmlađa deca su aktivni učesnici u društvenim procesima (Poole 1994: 837), te uloga deteta u grobu LT11 na Zvonimirovu ne mora nužno biti uloga potčinjenog. U svakom slučaju, s obzirom na nerazjašnjenost pitanja dvojnih sahrana dece i odraslih osoba, kao i na to da u analiziranoj grupi postoji samo jedan ovakav slučaj, razjašnjenje problema odnosa tela „ratnika”, deteta i savijenog oružja je gotovo nemoguće.

Nije utvrđeno da se grobovi sa savijenim oružjem razlikuju od grobova u kojima oružje nije savijeno, prema tipovima i zastupljenosti grobnih priloga, teritorijalnoj pripadnosti grobova, ili varijantama grobnog ritusa. Jedina primetna razlika je preovladavanje grobova sa priloženim oštećenim oružjem u II i I veku p. n. e.

Pošto materijalna kultura i društvo zajednički konstituišu jedno drugo unutar određenog istorijskog i kulturološkog specifičnog seta ideja, verovanja i značenja (Hodder i Hutson 2003: 3), objašnjenje dominacije grobova sa oštećenim oružjem u II i I veku p. n. e. može se tražiti u istorijskim okolnostima u tom periodu. Tokom II i I veka p. n. e. dolazi do porasta ekonomske i vojne moći Skordiska. U tom periodu Skordisci počinju da kuju svoj novac (Popović 1992: 96), a nakon pada Makedonije 168. p. n. e., kao i obrazovanja rimske provincije Makedonije dvadeset godina kasnije, Skordisci ulaze u sukobe sa Rimljanima koji će, sa izvesnim prekidima, trajati tokom celog perioda (Papazoglu 2007: 220). Prema Todoroviću, nakon izmene ekonomske situacije u korist Skordiska, oružje više nije prelazilo sa kolena na koleno, već je moglo biti zakopavano zajedno sa pokojnikom; tome je doprinela veća proizvodnja iz novostvorenih donjopanonskih radionica za izradu metalnih objekata (Todorović 1972: 83-84). Osim pogodnih ekonomskih uslova koji su možda doveli do dominacije grobova sa oštećenim oružjem, razlozi za širenje ovog običaja mogu se

tražiti i na simboličkom nivou. U periodu skordističke vojne nadmoći, moguće je da su ratnici unutar samog skordističkog društva postali dominantniji i značajniji, što se moglo manifestovati na njihov odnos prema oružju.

Pored simboličkog i istorijskog konteksta, oštećeno oružje u skordističkim ratničkim grobovima sa kremacijom, može se posmatrati i u kontekstu socijalne varijabilnosti. Iako ne postoji jednoznačna veza između grobne prakse i socijalnog uređenja, pažljivom analizom mogu se uočiti naznake socijalne diferencijacije.

Samo pitanje socijalnog statusa skordističkih ratnika se može posmatrati na dva načina. U prvom slučaju, s obzirom na naznake razrađenosti i kompleksnosti pogrebnog rituala (varijabilnost u načinu sahranjivanja, luksuzniji predmeti u grobovima), može se pretpostaviti da je rang pokojnika bio baziran na dostignućima i/ili da je društvo bilo u stanju promene, bilo u smislu načina na koji se rang određuje, ili u smislu privilegija i dužnosti koje rang prate (Wason 1994: 85). U prilog pretpostavci da je status u skordističkom društvu bio ostvarivan, a ne nasledan, mogu ići već razmatrane istorijske okolnosti, tj. promene u društvu – jačanje ekonomske i vojne moći koje su mogle ostaviti prostora za formiranje statusa na osnovu dostignuća.

Druga mogućnost je da, pošto se ne može sa sigurnošću tvrditi da je grobni ritual bio kompleksan (npr. ne može se utvrditi da li je i kolika je bila mogućnost za mobilisanjem ekonomskih resursa, što je sigurna oznaka kompleksnog pogrebnog rituala), može se pretpostaviti da je status imao naslednu bazu i bio prihvaćen kao kulturna datost, te nije bilo potrebe za uslozňjavanjem pogrebnog ritusa (Wason 1994: 85).

Iako postoji mogućnost da diferenciranost u skordističkom društvu nije bila izražena, prva pretpostavka čini se verovatnijom. Ipak, moguće je da su ratnici predstavljali jedinstven status pre u ideološkom, nego u socio-ekonomskom smislu.

Socijalna funkcija groba ne može se razmatrati bez poznavanja njegovog značenja, drugim rečima, veza između rituala sahrane i društva zavisi od odnosa društva prema smrti (Hodder i Hutson 2003: 3).

Transformacije i varijabilnost u grobnom ritusu, poput onih u tretmanu tela (inhumacija i kremacija) i načinu deponovanja ostataka (grobni prilozima) mogu doprineti analizi odnosa prema smrti, kao i vezi tog odnosa sa statusom i identitetom pokojnika.

Kako je već rečeno, unutar grupe grobova sa kremacijom prepoznato je nekoliko varijanti grobnog ritusa; najuočljivija je razlika u sahranjivanju sa urnama i bez urni (većina ovakvih grobova nije imala nikakve keramičke priloge). Sahranjivanje bez urni, s obzirom na hronološko podudaranje

(280-85. p. n. e., mlada faza i 85 p. n. e.-15. n. e.) moglo je biti uzrokovano istorijskim okolnostima, tj. učestalim ratovima u ovim periodima (pohod na Delfe, upadi u Makedoniju, Municijeva ekspedicija, pohod Kornelija Scipiona Azijagena) (Papazoglu 2007).

Varijabilnost u načinu sahranjivanja može se tumačiti na dva načina. Prva mogućnost je da se, s obzirom na to da grobni ritus varira zavisno od perioda, u određenim fazama razvoja društva mogla javiti potreba za pre-naglašavanjem, naturalizacijom statusa i isticanjem identiteta, upravo putem specifičnih sahrana.

Preovladavanje sahrana bez urni, uz razbacivanje ostataka pokojnika po grobnoj jami ili mešanje sa metalnim prilozima, moglo je biti rezultat istorijskih okolnosti, ali istovremeno i sredstvo putem kog su se novostvoreni odnosi utvrđivali i materijalizovali.

Ipak, promene u grobnom ritusu nisu morale podrazumevati samo jednosmerne manifestacije uticaja istorijskih i društvenih okolnosti, te promene su, mogle imati uticaja na simboličkom planu, odnosno mogle su uticati na definisanje odnosa prema smrti u skordističkom društvu. Moguće je da smrt nije na isti način tumačena u „doba zatišja” (Papazoglu 2007: 234) i u periodima učestalih sukoba, te da su te razlike manifestuju i u grobnoj praksi, tj. moguće je da je učestalost sukoba uticala na odnos prema smrti.

Stoga se može reći da kulturna tradicija u vidu ideja, verovanja i značenja, nije predstavljala nepromenljivu kategoriju kada je reč o odnosu prema smrti kod Skordiska. Kompleksnost, varijabilnost i transformacije grobnog ritusa u uskoj su vezi sa istorijskim i društvenim okolnostima. S druge strane, promena materijalnih uslova, menja kako društvo, tako i lične i grupne identitete (Diaz-Andreu i Lucy 2005: 6), što se manifestuje ne samo kroz odnos prema životu, nego i prema smrti.

Zaključak

U radu su razmotreni neki aspekti grobnog ritusa Skordiska (grobni prilozima, način sahranjivanja i, posebno, pojava oštećenog oružja u grobovima ratnika) i ponuđena je interpretacija koja se zasniva na kategorijama statusa i identiteta pokojnika.

Pretpostavljeno je da je pojava oštećivanja oružja, koja je pratila modifikovanje tela pokojnika kremacijom, trebalo da označi poistovećivanje oružja i tela ratnika. U prilog ovoj pretpostavci ide i podatak da je oštećeno oružje često bilo pomešano sa ostacima tela pokojnika, a u nekoliko slučajeva su kremirani ostaci bili ograničeni savijenim mačevima. Praksa oštećivanja oružja, ali i sjedinjavanja sa ostacima pokojnika može se tumačiti kroz pomeranje granica tela ratnika. Oružje je moglo biti apsorbovano od strane tela, a u slučaju savijenih mačeva koji su uokviri-

vali kremirane ostatke, preuzimati i ulogu granice tela pokojnika. Osim toga, telo ratnika je moglo biti fraktalno, tj. moglo je činiti kompleksniju celinu kremiranih ostataka i oružja, unutar koje su telo predstavljali i fizički ostaci ratnika i njegovo oružje kao personifikacija tela. Oštećeno oružje je moglo preuzimati ulogu tela i u kenotafima, gde je često prilagano. Drugim rečima, oružje je moglo predstavljati deo ratnika, ali i ratnika samog.

S obzirom na naznake razrađenosti i kompleksnosti pogrebnog rituala (varijabilnost u načinu sahranjivanja, luksuzniji predmeti u grobovima), moguće je da je rang ratnika bio baziran na njihovim dostignućima. Osim toga, moguće je i da su promene kroz koje je društvo prolazilo na političkom i ekonomskom planu (učestali ratovi) zahtevale potvrdu u grobnom ritusu kroz naturalizaciju statusa i prenaplašavanje identiteta.

Političke, ekonomske i sociološke promene su, takođe, mogle uticati i na promenu odnosa prema smrti. Ratnici su sahranjivani u urnama u „dobi zatišja“, dok je u periodu učestalih sukoba češća bila praksa sahranjivanja bez urni, ponekad uz mešanje kremiranih ostataka i oružja. Može se pretpostaviti da smrt nije na isti način tumačena u različitim istorijskim kontekstima.

Iz svega navedenog, može se zaključiti da su status, identitet (lični, grupni, moguće je i rodni i starosni) i odnos prema smrti neodvojivi i međusobno su se konstituisali u slučaju Skordiska.

Literatura

- Božić D. 1984. Naoružanje ratnika mlađeg željeznog doba. U *KELTOI* (ur. M. Guštin). Ljubljana: Narodni muzej, str. 77-82.
- Butler J. 1993. *Bodies that Matter, on the Discursive Limits of "Sex"*. London: Routledge
- Diaz-Anderu M., Lucy S. 2005. Introduction. U *The archaeology of identity, Approaches to gender, age, status, ethnicity and religion* (ur. M.Diaz-Andreu). London: Routledge, str. 1-13.
- Diaz-Andreu M. 2005. Gender identity. U *The archaeology of identity, Approaches to gender, age, status, ethnicity and religion* (ur. M.Diaz-Andreu). London: Routledge, str. 13-43.
- Dizdar M. 2004. Grob LT11 iz Zvonimirova, primjer dvojnog pokopa latenske kulture. *Opuscula Archaeologica*, 28: 41.
- Ercegović S. 1961. Keltski konjanički grob s Gardoša u Zemunu. *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 2: 125.
- Fowler C. 2004. *The Archaeology of Personhood, an Anthropological Approach*. London: Routledge
- Hodder I., Hutson S. 2003. *Reading the Past, Current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press
- Howell, S. 1989. Of persons and things: exchange and valuables among the Lio of eastern Indonesia. *Man*, 24: 419.

- Jacanović D. 1988. Keltski grob iz Kostolca. *Viminacium*, 2: 7.
- Jovanović B. 1984. Skordisci. U *KELTOI* (ur. M Guštin). Ljubljana: Narodni muzej, str. 41-48.
- Majnarić Pandžić N. 1970. *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*. Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci
- Papazoglu F. 2007. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Beograd: Equilibrium
- Popović P. 1992. Skordisci od pada Makedonije do rimskih osvajanja. U *Skordisci i starosedeoci* (ur. Nikola Tasić). Beograd: Balkanološki institut SANU, str. 95-111.
- Popović P. 1994. Latenski nalazi iz Brestovika. *Zbornik Narodnog muzeja*, XV-1: 51.
- Poole, F. J. 1994. Socialization, enculturation and the development of personal identity. U *Companion Encyclopedia of Anthropology* (ur. T. Ingold). London: Routledge, str. 831-60.
- Sladić M. 1988. Grob ratnika iz sela Kumane kod Velikog Gradišta. *Viminacium*, 2: 19.
- Todorović J. 1956. Praistoriska nekropola na Rospri Ćupriji kod Beograda. *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, 3: 27.
- Todorović J. 1968. *Kelti na tlu Beograda*. Beograd: Muzej grada Beograda
- Todorović J. 1972. *Praistorijska Karaburma I*. Beograd: Muzej grada Beograda
- Todorović J. 1973-1974. Dvojni ratnički grob Skordiska iz Ritopeka. *Starinar*, 24/25: 79.
- Vinski – Gasparini K. 1959. Keltski ratničk grob iz Batine. *Arheološki radovi i rasprave*, 1: 281.
- Wason P. K. 1994. *The archaeology of rank*. Cambridge: Cambridge University Press
- Žeravica Z. 1976. Timenačka, Donja Dolina – nekropola mlađeg gvozdenog doba. *Arheološki pregled*, 18: 50.

Izvori

- Dizdar M. 2004. Grob LT11 iz Zvonimirova, primjer dvojnog pokopa latenske kulture. *Opuscula Archaeologica*, 28: 41.
- Dizdar M., Radman-Livaja I. 2004. Nalaz naoružanja iz Vrtne ulice u Vinkovcima kao prilog proučavanju rane romanizacije istočne slavonije. *Pril. Inst. Arheol.u Zagrebu*, 21: 37.
- Jacanović D. 1997. Kasnolatenški lokalitet „Dunavac” u Kostolcu. *Glasnik Srpskog arheološkog društva*, 13: 127.
- Jovanović B. 1985. Nekropola na Pećinama i starije gvozdeno doba Podunavlja. *Starinar*, 36: 13.
- Jovanović M. 1991. Keltski grob iz Bačkog Gradišta. *Rad vojvodanskih muzeja*, 33: 29.
- Knežević-Jovanović M. 2003. Keltsko oružje iz razorenih ratničkih grobova sa teritorije Srema i Bačke, Slučajni nalazi iz Obreža, Gospođinaca, Plavne, Beške i Žablja. *Opuscula Archaeologica – Radovi Arheološkog zavoda*, 27: 2.

- Kosorić M. 1960. Humka kod Kostlca. *Starinar*, 11: 197.
- Majnarić Pandžić N. 1966. Nalaz keltskog oružja iz Zemuna. *Opuscula Archaeologica*, 6: 5.
- Majnarić Pandžić N. 1972-1973. Kasnolatenski keltski grobovi iz Sotina. *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3: 55.
- Todorović J. 1966. Praistorijske nekropole u Ritopeku. *Starinar*, 17: 153.
- Todorović J. 1967. Praistorijske nekropole na Rospi Ćupriji u Beogradu. *Starinar*, 18: 193.
- Ujes D. 2002. Coins of the Macedonian Kingdom in the Interior of Balkans, Their Inflow and Use in the Territory of the Scordisci. *Histoire & Mesure*, XVII (3-4): 7.
- Vukmanović M. 1994. Nalazi mlađeg gvozdenog doba iz okoline Arandelovca. *Zbornik Narodnog muzeja*, XV-1: 57.

Milana Kostić

Warriors' Graves of Scordisci with Cremation

In this paperwork a group of hundred warriors' graves of Scordisci (including devastated graves and groups of findings of unknown context) was analyzed. The sites on which the warriors' graves were found can be split into two groups – necropolis and individual graves.

The aim of the research was determining the possible hints of status and identity of Scordisci's warriors in the burial rite. The main problems that appeared during the research were related to cenotaphs (graves without burial remains) and the presence of damaged weapons in the graves. The operative problem was the lack of information on anthropological analysis.

The phenomenon of damaged weapons in the graves was accentuated, because the appearance of damaged weapons in graves with cremation is the only difference compared to the graves with inhumation. It is assumed that the role of the damaged weapons was to symbolize the warrior's body. The relation between body and weapons was examined on several levels. Since the weapons were first damaged and then put in the graves it may be presupposed that the weapons were considered as a non-separable part of the warriors' bodies i.e. the warrior ceased to exist and consequently his weapon was destroyed in order to follow his destiny. There are a few pieces of evidence that can support the thesis that the role of the weapons was to be an inseparable part of the warriors' bodies in death as it was during their life. The first one is mixing the bodily remains with the weapons in the grave pits. Very peculiar examples of the graves in which the bodily remains were bordered with swords may sus-

tain the given assumption. In fact, the regulation of the body borders is essential for defining the bodily concept that existed in the burial rite. In this case the sword was used to define the border of the body; therefore the interpretation of the weapons as the parts of the warrior's bodies is not misdirected. There are two possible ways in which the weapon could be considered as a part of the warrior's body. The first one is that the objects were incorporated by the body, and the second one is that the objects and the bodily remains were fractal (they were used to create a more complex unit in which each of the elements could be defined as the body).

The possible sociological, historical and cultural effects on the burial rite were investigated. It is concluded that status, identity (personal, group, probably even gender and age identity) and ideological aspect (attitude toward death) are inseparable in the case of the warriors' graves of Scordisci.

Prilog: spisak analiziranih lokaliteta

Nekropole:

Karaburma, Pećine, Rospi ćuprija, Sremski Karlovci, Donji Grad, Zvonimirovo, Kupinovo, Dalj

Pojedinačni grobovi:

Bačko Gradište, Brestovik, Ritopek, Zmajevac (Sotin), Šimanovci, Vojakovac, Prhovo, Vučedol, Platićevo, Batina, Kumane (Veliko Gradište), Dunavac (Kostolac), Gardoš (Zemun), Slatina (Celje), Kostolac, Arandelovac, Vrtna ulica (Vinkovci)

Razoreni grobovi:

Novi Banovci, Vukovar, Zemun (Kalvarija), Zemun (Gardoš 2), Zemun (Bežanija), Zemun (obala Dunava), Ruma, Surčin, Boljevci, Ruma (Borkovac), Ruma (Subotište), Malunje, Sremska Mitrovica, Plavna, Žabalj, Gospodinci, Obrež, Beška, Dobova (Brežic), Timenačka greda (Donja Dolina)

